

Hans-Peter Laqueur, *Osmanische Friedhöfe und Grabsteine in Istanbul*,
Tübingen 1993, XVII+206+16 sahife.

Bir ülkenin tarihinde sözlü ve yazılı kaynakların ayrı ayrı önemleri vardır. Bunlardan yazılı kaynaklar arasında yer alan mezar taşlarının mahiyeti daha değişikdir. Çünkü mezar taşları, genelde o bölgenin kültür tarihi, sosyal tarihi, sanat tarihi ve tarih bilim adamlarının üzerinde çalıştıkları malzemelerden birini oluşturmaktadır.

Sadece Türk-islam kültür ve tarihinin değil, dünya milletlerinin kültür ve tarihlerinde önemli bir yere sahip olan unsurların başında mezar taşları gelmektedir. Mezar taşları, zaman ve mekan bakımından o toplumda görülen inançların, âdetlerin, sanat anlayışının, duyu ve düşüncelerin tespit edilmesine yardımcı olduğu gibi, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında da bilgi veren izlerin günümüze aktarılmasında da yardımcı olmuştur.

Ancak, ülkemizde bu sahadaki malzemenin bolluğuna rağmen ilgilenenlerin sayısı çok azdır. Dolayısıyla Anadolu başta olmak üzere, özellikle Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu geniş coğrafyadaki malzemenin büyük bir çoğunluğu bu sahaya meraklı araştırmacıları beklemektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, yine de yapılan araştırmaların arada bir de olsa yayınlanması bizleri ziyadesiyle memnun etmektedir. İşte bu sahada elimize geçen yeni bir çalışma da Hans-Peter Laqueur'ün "*Osmanische Friedhöfe und Grabsteine in Istanbul*" adlı eseridir. Araştırmacı burada İstanbul'un değişik semtlerinde bulunan mezar taşlarını ele almaktadır.

Yazar önsöz'de eserini Prof.Dr.Ing. Wolfgang Müller-Wiener'in "Osmanische Grabsteine" adlı proje çerçevesinde oluşturduğunu ifade ettikten sonra, 1981-1985 yılları arasında topladığı malzemeyi 1987 yılında kaleme aldığını belirtmektedir.

Girişte ise, ölüm hakkında ve insanlığın ölüm karşısındaki tavrına dair bilgiler verdikten sonra, Osmanlı mezar taşlarının şekil ve biçim olarak birer şaheser olduğunu niteleyerek, bu durumun islam dünyasının hiçbir yerinde başka bir benzerinin olmadığını ifade etmektedir.

Eser kısaca değindiğimiz önsöz (s.XVII) ve giriş (ss.1-5)'ten sonra kısa kısa on başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1. Mezarların bölgelere dağılımı; (ss.7-52)
2. İbadethanelerin yanındaki mezarlar; (ss.53-55)
3. 19.yüzyılda İstanbul'da ölü gömme gelenekleri; (ss.56-61)
4. Zeyl; Avrupaî mezarlık anlayışı; (ss.62-67)
5. Kitabeler; (ss.68-81)
6. Biyografik bilgiler; (ss.82-108)

7. Yerlerin şekillendirilmesi; (ss.109-118)

8. Başlıklar; (ss.119-138)

9. Derviş mezarları; (ss.139-144)

10.Tarih için kaynak olan Osmanlı mezar taşları; (ss.145-148)

Ayrıca eserin sonuna, ibadethanelerin yanındaki mezarlar, başlıkların sınıflandırılmış listesi (ss.151-196), indeks (ss.197-206) ve mezar taşlarından örnek 57 resim verilmiştir.

1. Mezarların bölgelere dağılımı; Burada yazar konuyu kendi içinde dört kısma ayırmıştır. İlk olarak Üsküdar'da surun içinde kalan mezarlıkları, sonra Eyüp merkez olmak üzere bölgedeki mezarlıkları daha sonra da Beyoğlu ve civarında, özellikle kıyı sahilinde bulunan mezarlıkları ve son olarak da dış mahallelerdeki mezartaşlarını tesbit etmeye çalışmıştır. Dış mahalleleri Asya ve Avrupadakiler diye iki kısımda incelediği gibi, bu kısma Marmara Denizi'nin dış mahallelerin de kalan mezarlıkları da dahil etmiştir.

2. İbadethanelerdeki mezarlar; Burada da birinci kısımda ifade edilen bilgilerde cami, kilise gibi yerlerde bulunan mezarları ifade etmektedir. Yani Eyüp'te Merdiven köy, Yahya Efendi, Karaca Ahmed, Merkez Efendi, Sokullu Mehmed Paşa Camii, Vefa Türbesi, Piyale Paşa Camii gibi mekanlarda bulunan hazirelerdeki mezartaşı özelliklerini tarihine ve sayılarına göre tesbit etmiştir.

3. 19. Yüzyılda İstanbul'daki ölü Gömme Geleneği, ismini verdiği kısımda yazar, 19. yüzyılda Türk ülkesinde ortaya çıkan gelişme ve değişmelere değinmekte ve bunun mezarlıklara etkisini vurgulamaktadır. Bu kısımda yazarın daha önceleri şahıs türbelerinin yanında görülmeyen ancak şimdiler de beliren küçük mezarlıkların varlığı dikkatini çekmektedir. Burada kişilerin akrabaları ile birlikte gömülmeleri için yapılar. mezarlara batılılaşma ile son verildiğini ifade etmektedir.

4. Zeyl: Avrupai mezarlık anlayışı, burada üç din esasına göre ortaya çıkan farklılıkların mezar anlayışına da yansıdığı belirten yazar, 19. yüzyılda, Türkiye'de de bu alanda batılı mezar sistemine doğru bir yöneliş olduğunu belirtmektedir.

5. Kitabeler, adını taşıyan kısımda ise, kitabelerin şekil ve mana olarak ifadeleri vurgulanmaktadır. Bir kitabenin, başlangıç hitabı, hayır dua, adres, baş, diğer isimler, dua için rica ve tarih kısımlarından oluştuğu anlatılmaktadır. Ayrıca bunlar hakkında da örnekler gösterilmektedir.

6. Biyografik bilgiler, bu kısımdaki bilgiler kanaatimizce kitabın en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Çünkü bu kısımda gerek liste halinde gerekse tablo halinde isim isim tesitler yapıldığı gibi, kime hangi dereceden yakınlığı var ise bunlarda belirtilmiştir. Ayrıca bunlar dışında ölüm sebebi ve hayattan beklentiler de ifade edilmeye çalışıldığı gibi ailevi bilgilere de yer verilmiştir.

7. Mezarlar ise, yer şekilleri verilirken, özellikle bezek motifi üzerinde durulduğunu tesbit etmekteyiz.

8. Başlıklar, burada başlık şekilleri kadın ve erkek ayrı ayrı ele alınmıştır. Erkek başlıklarının şekillerini de vererek, daha fazla açıklama yapma ihtiyacının hissedildiğini görmekteyiz.

9. Derviş mezarları, bu kısımda da yazarın tesbit edebildiği 11 tarikata mensup mezarın iç ve dış durumu hakkında bilgi bulunmaktadır. Yazarın dikkatini çeken husus ise, Kadiriyye, Mevleviyye ve Rufaiyye tarikatları dışında kalan tarikat mezarlıklarında bayan mezarının bulunmamasıdır.

10. Tarih için kaynak olan Osmanlı mezar taşları; yazar'ın "İstanbul'da çok sayıda Osmanlı mezar taşları, tek başlarına pek fazla birşey ifade etmemektedir. Örneğin, Ormanalı Abdullah Efendi'yi tek olarak ele aldığımızda pek ilginç değildir. Fakat etrafındaki 200-300 Ormanalı ile birlikte incelediğimizde bu tablo değişmektedir." sözleri dikkat çekicidir. Bu nedenle Osmanlı mezar taşları klasik tarih kaynakları görevini yapmaktadır. Aynı zamanda tarihi topoğrafya ve nüfus hakkında, sosyal, ailevî ve kıyafetler hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Sonuç olarak, yabancı bir araştırmacının gerek mezar taşları gerekse Türk tarihinin, sosyal, ekonomik ve kültürel bir yüzünün ortaya konması yönündeki çalışmalarını takdirle karşılamaktayız. Çünkü bu sahada ülkemizde çalışanların azlığı göz önünde bulundurulursa çalışmanın önemi daha da artmaktadır. Temennimiz, her geçen gün kaybolmaya yüz tutan bu nadide kaynakların bir an önce bütün yurt sathında tesbitinin yapılmasıdır. Böylece en azından yöre halkı ve tarihi hakkında önemli bir belge eksikliği ortadan giderilmiş olacaktır.

Sebahattin Şimşir